

„EX TURCIA NULLA REDEMPTIO” 1717 – II. RÁKÓCZI FERENC FEJEDELEM TÖRÖK FÖLDRE LÉP

Tóth Ferenc

történész, tudományos tanácsadó,

Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
toth.ferenc@btk.mta.hu

II. Rákóczi Ferenc kétségkívül a legismertebb nemzeti hőseink egyike. Kevés olyan település létezik hazánkban, ahol ne őrizné a hajdani vezérlő fejedelem emlékét egy utca, tér vagy intézmény neve. Rákóczi széles körű ismertsége és pozitív elismertsége ellenére a száműzetésének időszaka – a történészek eltérő véleményei alapján – már jóval árnyaltabb képet mutat. II. Rákóczi Ferenc pályafutása utolsó korszakának (1711–1735) már több neves történészünk szentelt tudományos munkát. Az elsők között Szalay László, Thaly Kálmán és Márki Sándor foglalkozott behatóbban ezzel a témával. Munkáik a kor nemzeti függetlenségi ideológiájának megfelelően jelentős aktuálpolitikai szerepet kölcsönöztek bujdosó fejedelmünk emlékének. A 19. század romantikus nemzeti függetlenségi lelkesedéstől áthatott Rákóczi-kultusza a Rodostóban elhunyt fejedelem hamvainak hazahozatala idején (1906) érte el tetőpontját, és vezette be örökre II. Rákóczi Ferencet a legnevesebb magyar uralkodók és nemzeti hősök előkelő panteonjába. Az idilli képet egy addig kevésbé ismert történész, Szekfű Gyula kritikusabb hangvételű munkája zavarta meg. *A száműzött Rákóczi* 1913-as meg-

jelenése kétségkívül fordulópontot jelentett a téma kutatásának menetében. Addig feltáratlan levéltári források alapján Szekfű rámutatott az emigrációban élő Rákóczi tevékenységének árnyoldalaira is, és kiemelte személyiségének gyengeségeit. Szembefordulva a romantikus, idealizáló történetírással, Szekfű tudományos kritikával, ám aktuálpolitikai jellegtől sem mentesen kezelte a tragikus sorsú fejedelem utolsó húsz évének eseményeit, amelyet a történeti fejlődéssel ellentétes folyamatnak ítélt. A könyv fogadtatása meglehetősen viharosnak volt mondható, és a modern magyar történetírás egyik legnagyobb vitáját gerjesztette. A személyeskedéstől sem mentes, végletekig átpolitikált vitából született *Mit vétettem én? Ki gyalázta Rákóczit?* című könyvében Szekfű a következő – ma is megzívlelendő – szavakkal vonta le annak szomorú tanulságait: „Magyar tragédia, magyar szomorúsággal adtam elő. Nem panaszkodom, sorsom is magyar érette: gúny, félreismerés, üldözés, hazaárulás vádja! Nem vagyok sem kuruc, sem labanc. *Magyar* történetet írok, nem labancot, bár ilyent írni épp úgy nem volna szégyen és rossz magyarság jele, mint kuruc történetet írni sem az.”

FRANÇOIS II. PRINCE DE TRANSILVANIE

Son Altesse Serenissime est fils de François Prince Rakoczzy, que la Cour de Vienne dépouilla de ses Etats, ayant mis garnison dans ses forteresses sous prétexte de les défendre contre les Turcs, après avoir fait périr son Père George second dans une bataille ou il fut acablé par les Turcs en l'an 1660, l'Empereur ayant dégrndu aux Hongrois de le secourir selon les alliances qu'ils avoient avec ce Prince. François second ayant été arrêté contre les loix fondamentales de la République, se sauva l'an 1702 de la prison de Neustat, après avoir inutilement demandé d'être jugé selon les memes loix. l'an 1703 il entra en Hongrie avec environ 30 domestiques, y étant appelé par la noblesse opprimée. l'an 1704 il fut déclaré Prince de Transilvanie par les Etats de cette Principauté, le Prince Abbafy, (dont le Père avoit été élu) après les troubles causés par la Maison d'Autriche en destruction de celle de Rakoczzy; y ayant renoncé. l'an 1705 il fut élu Duc de la Confédération Generale de toute la Hongrie. l'an 1707 il fut installé en Transilvanie et reçut le serment de fidélité des Etats, la meme année ce Prince fut appelé au Couronne de Pologne, que de justes considérations l'ont empêché d'accepter. Il est parvenu avoir des Armées considérables, ayant toujours combattu contre environ 50 mil hommes, troupes réglées, rasciennes, ou milices armées. Il a pris Neuheisel, Tokkay, Szakmar, Gran, Cassovie, Aoria, Nitria, Munkacs, Murany, Hust, Unquar, et plusieurs autres places Celebres et bien fortifiées. Il a livré plusieurs batailles qui ont beaucoup coûté. Crutx General de l'Empereur fut défait et pris en l'an 1703, le Général Schlik entierement battu la meme année. l'an 1704, les Generaux: Rabatta a S. Gothard, et Richan pres de Tirnav furent aussi défaites: ce dernier pris avec pres de 2 cens officiers. la bataille livrée au Général Heister l'an 1704 demoura douteuse, les Autrichiens maitres du champ de bataille ayant perdu 4 fois autant de monde que les Confederés. celle de Watter de l'an 1710 fut avantageuse, ayant servi a ouvrir le pas sage de Neuheisel, les Rasciens et les Cravates ont été aussi battus en différentes occasions, sur tout l'an 1708, commandés par le comte Heister qui fut fait prisonnier de guerre. un grand nombre d'officiers Autrichiens et autres, personnes de condition ont été prises pendant cette guerre et echangés selon le cartel. les Cources continuelles dans les pais hereditaires de la Maison d'Autriche, les troupes que le Prince de Transilvanie a occupées et d'autres qu'il a empêché de la servir, lui ayant en meme temps pris des sommes immenses d'argent et d'une tres grande quantité de vivres, quelle auroit tiré de toute l'étendue de ces pais, a fait que cette maison s'est empressé de conclure la Paix avec Caroly avec promesse de garder pour l'avenir inviolablement les libertez et immunités de la République.

L'Archiduc ne fait pas difficulté de dire que cette guerre de Hongrie et de Transilvanie est une des principales causes de la perte qu'il fait de la Monarchie Espagnole.

Avec Permission.

A kérdés kutatásában jelentős további eredményeket hoztak Zolnai Béla és Émile Pillias kutatásainak eredményei, amelyek újabb források alapján elsősorban az emigráns fejedelem szellemi fejlődését emelték ki. A kérdés kutatása több évtizedes megtorpanás után Köpeczi Béla 1991-ben megjelent nagyszabású tudományos monográfiájával (*A bujdosó Rákóczi*) lépett előre, amelyben a szerző összefoglalta és részben rehabilitálta a Szekfű-féle monográfiában felvázolt negatív képet. Köpeczi Béla szinte az összes ismert szóba jöhető levéltári forrást feldolgozva, minden eddiginél teljesebb képet alkotott Rákóczi személyéről és életének utolsó korszakáról. Noha a szabadságharc 300. évfordulójának tudományos rendezvényei és kiadványai számos új eredményt hoztak a Rákóczi-szabadságharc korának hadtörténete, a diplomácia-története vagy a társadalomtörténete terén, a száműzött fejedelem történetében még sok nyitott kérdés maradt. Rákóczi Oszmán Birodalomba való távozásának kerek évfordulóján érdemes megvizsgálni, milyen újabb gondolatokkal és tanulságokkal szolgálhat e történelmi esemény számunkra?

A száműzött fejedelem francia földön

Rákóczi fejedelem a szatmári béke után rövid ideig Lengyelországban, majd 1713-tól Franciaországban keresett menedéket. Az 1713. január elején Normandiában partra szálló száműzött fejedelem egyenesen Párizsba sietett. Ahhoz már későn érkezett, hogy bekapcsolódhasson az Utrechtben folyó béketárgyalásokba, ezért a francia király környezetében próbálta a magyar függetlenségi törekvéseket támogatni. A törvényes uralkodója ellen lázadó Rákóczi jelenléte elég kényes volt a császárral éppen békét kereső XIV. Lajos számára. Ezért a Napkirály becses vendége in-

kognitóban, „Sáros gróffaként” volt kénytelen az udvarban meghúzni magát. A franciás műveltségű Rákóczi Versailles-ban viszonylag hamar alkalmazkodott a francia királyi udvar meglehetősen sajátos világához. XIV. Lajos személyes vendéglátásán kívül felesége távoli rokonai, úgymint a krónikaíró Dangeau márki is elősegítették beilleszkedését. Utóbbinak, valamint az ő feljegyzéseiből merítő Saint-Simon herceg emlékiratainak köszönhetően elég pontos információink maradtak fent a francia királyi udvarban folytatott tevékenységéről.

Rákóczi a kíséretével Párizs környékén, Chaillot-ban, Passy-ban, majd Clagnyban telepedett le. Jelentős kegydíjat élvezett, amely Jean Meyer francia történész szerint elérte az évi 75 000 frankot. Ez lehetővé tette számára a gondtalan életet, ugyanakkor népes kíséretének költségeire valószínűleg már nem futotta belőle. Az *Hôtel de Transylvanie* „kártyabarlangja”, amely Prévost abbé híres regényével (*Manon Lescaut*, 1731) lett világhírűvé, s amelyet Rákóczi hívei tartottak fenn, minden bizonnyal ebből a kényszerű szükségből jött létre. Szekfű Gyulával ellentétben Köpeczi Béla elképzelhetőnek tartotta, hogy Rákóczi nem is tudott a kétes hírű lokálról, más források szerint egy királyi privilégium tette lehetővé a fejedelem számára a szerencsejátékok üzemeltetését. A fejedelem XIV. Lajos életében ideje nagy részét Versailles-ban töltötte, és udvari kapcsolatait ápolta a király közvetlen környezetének tagjaival: Luxembourg marsallal, Breteuil és Maine hercegekkel, Torcy márkival és Toulouse gróffal. Az emlékiró Saint-Simon herceg nem tartozott e körhöz, s talán ennek is köszönhető az a fanyar stílusú portré, amelyet a Napkirály udvarának krónikása hagyott ránk: „*Rákóczi magas, de nem túlon túl magas férfi volt, telt alkatú, de*

nem kövér; szerfölött arányos és szép termetű, erős és izmos, arca nemes vonású, tiszteletet parancsoló, ám csöppet sem nyers; vonásai elég kelle-mések, jellegük merőben tatáros. Bölcs, szerény, mértéktartó, kevéssé szellemes ember volt, de minde igyekezete a jóra és józanságra irányult; módfelett udvarias, de kívül-külön rangja szerint; mindenkivel fesztelen, ám ugyanakkor, ami ritkaság, igen méltóságteljes is, anélkül hogy a legkevésbé dőlyfös lett volna. Ritkán szólt, de ha igen, megeléknítette a társalgást, s azt, amit maga látott volt, kitünően adta elő, bár önmagáról soha nem beszélt. Rendkívül becsületes, egyenes, igaz lelkű s végtelenül bátor ember volt, szerfölött istenfélő, jámborságát sem nem fitogtatta, sem nem titkolta, s igen egyszerű volt. Titokban sokat adott a szegényeknek, sok időt töltött imádkozással, s gyorsan felszaporodott háznépe erkölcsét, kiadásait, pénzügyeit pontosan, de szelíden ellenőrizte. Nagyon jó és igen szeretetreméltó ember, a mindennapi érintkezésben közvetlen; de aki közelről megismerte, elcsodálkozott, hogy egy nagy párt vezére lehetett, és hogy világszerre feltűnést keltett.” Az utrechti és rastatti békeszerződések az emigráns kurucok teljes mellőzésével kötötték meg a tárgyaló nagyhatalmak. A magyarok ügyével szemben a császári tárgyalók sikeresen állították szembe a dél-franciaországi katalán lázadókat, és így kölcsönösen lemondtak a törvényes uralkodójuk ellen felkelt hajdani szövetségeseik támogatásáról.

Az idős XIV. Lajos halála (1715) fordulópontot jelentett Rákóczi életében. A versailles-i udvari emberből lassacskán külvilágtól elforduló remete lett. Ebben a változásban nem csupán a kormányváltás játszott szerepet, ugyanis Rákóczi már fiatal kora óta hajlamos volt a magányos vallásos elmélkedésre, s Franciaországban mélyen megérintették a janzenizmus tanai is. A Párizs környéki Gros-

bois-ban a kamalduli szerzeteseknél bérelt egy kis házat, és itt kezdte el írni *Vallomásait*, a latin nyelvű magyar vallásos irodalom egyik remekét. Visszavonulása nem jelentett teljes elszigeteltséget, hiszen folyamatosan követte a külpolitikai eseményeket. Az 1716-ban kiújuló osztrák–török háború újabb lehetőséget kínált a magyarországi felkelés kirobantására, s Rákóczi elfogadva a szultán meghívását 1717-ben elhagyta Franciaországot, és az Oszmán Birodalomba utazott.

A fejedelem döntése a távozás mellett

A források egybehangzó állítása szerint Rákóczi 1717. szeptember 16-án Marseille-ben szállt hajóra, és október 10-én lépett török földre Gallipoliban. A francia udvarban sokan értetlenül szemlélték a fejedelem elhatározását, jó példa erre a híres francia emlékiró, Dangeau márki 1717. augusztus 23-i naplófeljegyzése is, amely így szól: „Teljességgel érthetetlen, hogy e férfiú, aki sok vihar után végre csöndes révbé ért, megint a hullámok kényére bízta magát, és akadtak kitünő szellemek, akik – amikor jóhiszeműen tanácsukért folyamodott – arra biztatták: vágjon neki e veszedelmes útnak.” Dangeau márki megjegyzése ellenére Rákóczi franciaországi tartózkodása egy cseppet sem volt a korabeli francia kormányzat ínyére, és az uralkodó Régens, az orléans-i herceg országa szövetségi rendszerének gyökeres megváltoztatását tartva szem előtt kifejezetten támogatta Rákóczi távozását. Ez a távozás azonban korántsem volt egyszerű dolog. Rákóczi *Vallomások* című munkája szerint igen óvatosan kezdte előkészíteni az utazását. Saját bevallása szerint az osztrák–török háború híre mellett a Spanyol Királyságban a Giulio Alberoni kardinális, államminiszter vezetése alatt készülődő újabb háború reményében határozott az

utazás mellett. Az utazást számos előre nem látható esemény hátráltatta. A császári kéme- ket kijátszva a legnagyobb titokban zajlott a fejedelem és kísérete hajóútjának előkészítése. Rákóczi már augusztusban Marseille környékén várakozott, ahol hamarosan felismerték. A fejedelem „háza népe” már szeptember 15-én hajóra szállt, de ő maga továbbra sem tudott elindulni, mivel a szultánnak és a nagyvezírnek szánt ajándékai még nem érkeztek meg. Ráadásul komoly dilemmát jelentett számára az is, hogy itt érte az a hír, hogy Savoyai Eugén herceg augusztus közepén döntő győzelmet aratott a törökök felett Nándorfehérvárnál. Erről a belső vívódásáról Rákóczi később így emlékezett vissza *Vallomások* című művében: „Barátaim vissza akartak tartani az út folytatásától; visszatérésre szólított a magány szeretete, melyet a karthauzi kolostor megújított. Miután azonban a magányban tőled kértem tanácsot, Uram, éreztem, hogy szívem az egyedül benned való bizalomban megerősödik minden veszély vállalására. Nem hatott rám a törökök veresége és a legyilkoltak hatalmas számának saájról szájra adott híre, az erőd elvesztése, csak az elkövetkezendő béke. Ezt pedig csupán utazásommal remélhettem elhalasztani vagy megakadályozni, s ennek nagyobb súlyt adhatott a spanyol háborúról szerzett értesülés. Jól át is gondoltam, hogy soha jobban nem tehetek eleget a Porta elképzeléseinek és várakozásának, mint ha mellettük állok ügyeik ily válságosra fordulásában. Alkalmat láttam ebbe a nép és a katonaság megbecsülésének megszerzésére, a szultán ígéreteibe vetett bizalmam kimutatására. Valójában azonban hiúk, csalfák és saját dicsőségemet szolgálók voltak ezek az érvek a te akaratod követésének szándéka és hite nélkül. Nem sóvárogtam fejedelemségre, sem háborúra, nem vágytam

bosszúra, de nem borzadtam el sem keresz- tektől, sem akadályoktól, sem a veszélyektől. Mert egyformán kötelességem most és volt mindig követni téged ezeken vagy azokon az utakon, csak vezérelj engem lellem fényesé- gé!” A hajó viszonylag lassan haladt a hol viharos, hol pedig szélcsendes levantei tengeren. A kedvező szelekre várva Rákóczi még elidőzött néhány napot a görög Syra (Szirosz) szigetén is, ahol saját bevallása szerint névnap- ját (október 4.) is megünneplelte. A fejedelem és kísérete végül október 10-én érkezett meg Gallipoliba. Húséges krónikása, Mikes Kelemen így örökítette meg a tengeri út végét jelentő partraszállás élményét: „Édes néném! Hála légyen az Istennek, mi ideérkeztünk ma szerencsésen, Franciaországból pedig 15. szeptembris indultunk meg. A fejedelmünknek Istennek halála jó egészsége volna, hogyha a köszvény búcsút akarna tőlle venni, de reméljük, hogy itt a török áer elüzi. Édes néném, mi jó a földön járni! Látja kéd, még Szent Péter is megijedt volt, mikor a vízben sipadoz- tak a lábai. Hát mi bünösök hogyan félnénk, amidőn a hajónk olyan nagy habok között fordult egyik oldaláról a másikára, mint az erdélyi nagy hegyek. Némelykor azoknak a tetején mentünk el, némelykor pedig olyan nagy völgyben estünk, hogy már csak azt vártuk, hogy reánk omoljanak azok a vízhe- gyek. De mégis olyan emberségesek voltak, hogy többet nem adtak innunk, mintsem kellett volna. Elég a, hogy itt vagyunk egész- ségben.”

Rákócziék Oszmán Birodalomba való érkezésével a száműzött fejedelem és kísérete számára egy új korszak kezdődött, amely hamarosan vándorlásuk utolsó állomásához vezette őket. Az emigráns magyarok csalódá- sára a török háború már a végéhez közelített, amikor a szultán Drinápolyban érdemben

Mikes Kelemen, 1762 (A Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokából)

foglalkozni kezdett a magyar emigránsok ügyével, a pozsaveváci békekötés (1718. július 2.) pedig az aktív alkalmazásuk reményét is szertefoszlatta. Ennek következtében újra diszkrét passzivitásba kellett visszavonulniuk, annál is inkább, mivel a kiadatásuk is felme- rült a béketárgyalások során. A feltűnést el- kerülendő – és főleg a császári tiltakozás miatt – a Fényességes Porta a Márvány-tenger part- ján fekvő kikötővároskát, Rodostót (mai ne- vén: Tekirdağ) jelölte ki a magyar emigránsok szálláshelyének.

Az utolsó stáció: Rodostó

A Rodostóba való tengeri utazás szintén fennmaradt az irodalmi emlékezetben. Egy- részt Mikes Kelemennek köszönhetően, aki drámai színekkel festette le a száműzött fejedelem és szomorú kíséretének útját. A fejedelemet és társait szállító gálya 1720. április 16-án indult el Jenikőből (a Jenikő Mikes leveleiben előforduló megnevezés, törökül ma is Yeniköy), és harmadnapra ért Rodos- tóba. Az emlékiró Mikes felfigyelt a gályán

evező rabok között két magyarra, akikkel beszédbe elegyedett. A gályarabokkal folyta- tott beszélgetést megörökítő sorokból a száműzött sors és a visszatérés reményveszté- se sejlik fel: „Mivel én beszéltem két magyar rabbal, akik húsz esztendőtlől fogvást vannak a gályán, és mondtam, hogy ha nem lehetne-é olyan módot találni abban, hogy megszabadulhassanak. Csak azt felelék erre: miért mennénk mi már Magyarországon? feleségünk, gyermekünk talám már meghol- tanak, ott is mivel élnék; itt ételt adnak, és megszoktuk már ezt a nyomorúságot.” Az irodalmi értékű idézett rész leginkább azért érdekes, mert Mikes krónikájának hitelessé- gét nemcsak életszerűsége adja, hanem más források is megerősítik az adatait. Dangeau márki iratai között fennmaradt egy francia feljegyzés, amely szintén Rákóczi Jenikőből Rodostóba vezető útját beszéli el (*Relation du voyage de Son Altesse Serenissime d’Jenikuy a Rodosto*).¹ A szöveg sokkal rövidebb és csak az utazás tényszerű elbeszélésére korlátozódik, ugyanakkor Mikes Kelemen leírásának minden fontos eleme (az útvonal, az utazás módja és ideje stb.) megtalálható benne, ami kiemeli a *Törökországi levelek* mint történeti forrás hitelességét is.

A gályarabok Mikes által megörökített emléke a szerencsétlen sorsú magyarok – köz- tük a rodostói emigránsok – szimbolikus ábrázolásává rögzült, amelynek egyfajta 20. századi visszhangját még Illyés Gyula *Nem menekülhetsz* című versében is megtalálhatjuk. Hogy a Jenikőből Rodostóba utazó gályán feltűnt-e másnak is a rabok nyomorúsága, arról nem tájékoztat a krónikás. Ugyanakkor egy nemrégiben felfedezett francia forrás

¹ Bibliothèque Nationale de France (Párizs) kézi- rattára, Ms. Fr. 22.712 fol. 124–126.

Rodostó, II. Rákóczi Ferenc kápolnája, Beszédes Kálmán rajza (1891)

meglepő adatokkal szolgálhat erre is. A francia forradalom idején az egyházi javak államosítása során felmérték a francia szerzetesrendek külföldi vagyonát is. A lazaristák a konstantinápolyi követségen keresztül adtak számot a különféle kezelésükben lévő értékekről. A rend főnökének 1790. március 22-én – vagyis Rákóczi halála után ötvenöt évvel! – kelt emlékirata megemlékezik egy, a fejedelem leghűségesebb sorstársa, gróf Bercsényi Miklós nevéhez fűződő kegyes alapítványról, amelyet 1725. október 25-én hozott létre abból a célból, hogy annak kamatait a szultán szolgálatában senyvedő rabszolgáknak adják „külön figyelmet szentelve a magyaroknak” (*en ayant une attention spéciale aux hongrois*).²

² Centre des Archives Diplomatiques de Nantes (Nantes-i Diplomáciai Levéltári Központ), Constantinople série A Fonds Saint-Priest Correspondance secondaire vol. 251 *Mémoire présenté à l'Assemblée Nationale, par le préfet apostolique des établissements de la Congrégation de la Mission dans le Levant* fol. 22.

Rákóczi bizonyíthatóan nem kívánt végleg letelepedni az Oszmán Birodalomban. 1720-ra viszont nyilvánvalóvá vált, hogy a négyes szövetségben fontos szerepet játszó Német-római Birodalmat képviselő császárral szoros együttműködésre kényszerülő francia külpolitika számára a visszatérése elképzelhetlenné vált. A száműzött fejedelem kényszerhelyzetbe került, s ennek következtében nem maradt más választása, mint elfogadni a törökországi menedéket. Egy kevésbé ismert bizalmas levelében, amelyet Rodostóban írt egyik francia főúri hölgynek – valószínűleg Louise-Elisabeth de Bourbon Conti hercegnének – elég nyíltan és indulatosan fogalmazta meg helyzetének fonákságát: „Az igazat megvallva, Asszonyom, nehéz indulat nélkül felidézni az akkori helyzetemet. Tudtam, hogy a császáriak kérték a törököktől a kiadatásomat és tisztában voltam azzal is, hogy sehol Európában nem maradt számomra menedék. A spanyolországi háborúra már nem számíthattam, mivel Franciaország nyíltan szembeszállt velem,

és annyi választásom maradt volna csak, hogy vagy Alberoni kezébe adom magamat, vagy a törökökben maradok. Merjem-e elmondani mindazt a keserűséget, amit Franciaország velem szembeni viselkedése miatt éreztem, miután teljesen feleslegesen és okatlanul az Osztrák Ház ellen lázadókhöz sorolt? Mindezt az a Franciaország tette, amely már az ötödik generáció óta elismerte családom szuverén jogait és úkapámmal az utódaira is vonatkozó szövetségben állt. Azt követően is több kötelezettséget vállalt velem és elismert Erdély fejedelmének is, amely méltóságot az elhunyt király minisztere útján formálisan is megerősített, illetve leveleiben személyesen is biztosított arról, hogy az érdekeimet soha nem hagyja el és a sajátjaiéhoz hasonlóan szívén viseli őket, de mégis megtagadta tőlem a menedékjogot, amely a népek jogán is megilletett. Úgy tűnt számomra, hogy Franciaország a bécsi udvar bosszújának eszközévé vált, amely éppen az iránti való lelkesedés és ragaszkodás miatt üldöz. De nem volt gyógyír a bajaimra és mivé lettem volna Isten kegyelmének forrása nélkül! Ez pedig belső vigaszával erősítette gyengeségemet és megfékezte balszerencsés természetem heves megnyilvánulásait, amelyeket oly jól ismer Ön is, Asszonyom, és amelyeket jogosan nevezett nagyravágyónak. A szerencsém mindebben csak azon múltott, hogy a gondviselés kezébe helyeztem magamat, amely a törökök karjával óvott meg a keresztények üldözéseitől. Ez lenne hát a sorsom, Asszonyom, és még nem is olyan régen Brenner apátnak is úgy nyilatkozott a miniszter, hogy parancsot adtak arra, hogy ne engedjenek vissza Franciaországba, noha erre az orléans-i herceg jóváhagyása és engedélye nélkül még gondolni sem mertem volna.”³

³ Österreichisches Staatsarchiv (Osztrák Állami Levéltár, Bécs) Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Staatenabteilungen Türkei I. Turcica 195 fol. 17-18.

Ostrod volt-e Rodostó?

A magyar emigránsok Rodostóba való megérkezése után jegyezte fel Mikes a következőket: „És mielőtt ide érkezett Bercsényi úr, mindjárt anagramát csinált a város nevéből, és e' jött ki belőle: ostrod. Ez igen hozzáillik a bujdosókhoz.” Az első negatív élmények után, a magyar bujdosók egy új emigrációs szellemi központot hoztak létre a Márvány-tenger partján fekvő soknemzetiségű kisvárosban. Rákóczi Rodostóból is igyekezett aktívan bekapcsolódni a nemzetközi politikai életbe. Követeket és emlékiratokat küldött a különböző európai udvarokba, elsősorban Franciaországba és Spanyolországba, valamint Oroszországba. Amíg a hivatalos diplomácia elzárkózott, a különböző kalandorok egyre inkább felismerték az öregedő fejedelem hiszékenységében rejlő lehetőségeket. Kapcsolatba került kora neves francia renegátjával, a hírhedt Bonneval pasával és annak magyar származású barátjával, a könyvnyomtató Ibrahim Müteferrikával is. Külföldi kalandorokba vetett bizalma kissé elidegenítette saját bujdosó honfitársaitól is az idős fejedelmet, és ezáltal tovább fokozódott elszigeteltsége. Ötvenkilenc éves korában – 1735. április 8-án, nagypénteken – betegségben hunyt el száműzött honfitársai körében.

A rodostói magyar emigránsok – s legfőként II. Rákóczi Ferenc – szellemi teljesítménye méltán érdemli meg az utókor elismerését. A látszólagos tehetetlenség, amelyre az emigráció kárhóztatta a száműzött fejedelmünket, a bölcséleti, vallási és irodalmi tevékenység felé orientálta. Rendkívül nyitott volt a különféle új eszmei irányzatok felé, amelyek erőteljes hatása kimutatható az emigrációban írt műveiben is. A janzenizmus meghatározó jelentőségű volt a franciaországi Grosbois-

ban és Rodostóban keletkezett francia és latin nyelvű munkáiban. (*Vallomások, Politikai és erkölcsi végrendelet, Emlékinatok*). A török földre menekült utolsó fejedelem értékes gondolatokat hagyott hátra, amelyek aktualitásai a mai olvasót is elgondolkoztatják. Egyik kevésbé ismert, a *Bölcs Musztafa beszélgetése egy Zarándoknak nevezett franciával* című, d'Andrezel vicomte francia nagykövetnek küldött kéziratában a vallások közötti párbeszéd és vallási türelem eszméi mellett foglal állást. Az írás alapján Rákóczi jól ismerhette az Oszmán Birodalom területén élő keresztény kisebbség helyzetét. A korabeli vallási összetűzések és keresztényüldözések feszültséggel teli időszakában az utolsó erdélyi fejedelem a vallási tolerancia eszméje mellett tört lándzsát. A dialógus formában megírt munkája konklúziójában a következő morális útmutatót adta a muszlim–keresztény konfliktusok megoldására: „E legfelsőbb lény, aki mindenható végtelenül jó és irgalmas, minden ember lelkébe két szabályt ültetett bele, amelyeknek vezetniök kell bennünket, hogy ne tévjünk el az igazságtól, amíg a földön élünk. Ezért nevezzük e két szabályt a természet törvényének, és így azt hisszük, hogy minden ember, aki az ellen tesz, vét Isten ellen; mivel nem az akaratnak megfelelően cselekedvén, igazságtalanságot tesz. E szabályok közül az első: ne tegyük azt másoknak, amit nem akarunk, hogy velünk tegyenek; a második: tegyük meg másokkal, amit akarunk, hogy velünk is tegyék.”

Rákóczi elveit kiválóan tükrözte sikeres rodostói keresztény közösségszervező tevékenysége. Amint ismeretes, francia–oszmán „kapitulációk” alapján a francia király az Oszmán Birodalom területén élő katolikusok protektoraként a nagykövetén keresztül védelmet és segítséget nyújthatott az olyan kis

keresztény közösségeknek, mint a rodostói magyar kolónia. Rodostóban a magyarok megjelenésével nőtt meg a római katolikusok lélekszáma, és a Rákóczi fejedelem által alapított kápolna lett a későbbi rodostói katolikus plébánia előzménye. A fejedelem igyekezett állandó papot tartani a környezetében, de később a francia nagykövetség biztosított a rodostói magyar katolikusok lelki gondozása céljából lelképásztort. Egy francia forrás azt is megerősíti, hogy a francia követség még 1773-ban is biztosított káplánt a rodostói magyarok számára.⁴ A rodostói katolikus plébánia még a 19. század folyamán is összefogta az akkorra már őseik nyelvét sem beszélő magyarok utódait. Erről tanúskodik egy Grégoire de Keösseck (Köszeghy Gergely) nevű, magát a rodostói magyar kolónia vezetőjének tituláló francia konzulagens e század első évtizedeiből fennmaradt levelezése is.

A törökországi magyar emigráció másik fontos szellemi hozadéka Mikes Kelemen életműve volt. Mikes Kelemen rendkívül érzékenyen fogta fel az emigráció szellemi hatásait, és közvetítőként megtermékenyítőleg hatott a magyar nyelvű irodalomra. Noha Mikes leghíresebb írásai, a *Törökországi levelek* csak 1794-ben jelentek meg, elfogadhatjuk azt a nézetet, amely szerint e viszonylag kései kiadás visszamenőleg átírta a 18. század magyar irodalmának történetét. Még kevésbé ismeretek Mikes franciából való fordításai, amelyek egészen a legutóbbi időkig kéziratban marad-

⁴ „Il y a a Rodosto quelques vieux hongrois et leurs enfants et on leur fournit de Constantinople un chapelain.” Archives Nationales (Paris) Série Affaires Etrangères B III/30 Bureau des consulats et des correspondances de la marine en pays étrangers ; Mémoires et notes pour le roy et le ministre de la marine, année 1773, Etat de la Religion catholique et des Missions en Levant fol. 56

A Rákóczi Múzeum Rodostóban
(F.Tóth Tibor felvétele)

tak. Rákóczi fejedelem szellemi hatásának tulajdoníthatjuk, hogy számos janzenista jellegű munkát is sikerült titkárának magyarra átültetnie, mint például François-Aimé Pouget Montpellier-i katekizmus (*Cathechismus formájára való közönséges oktatások*) vagy Le Tourneux abbé *Krisztus Jézus életének története* című munkája. Nem kizárt, hogy Mikes érintkezésben lehetett a francia követek perai rezidenciáján tartózkodó írókkal, dragománokkal (tolmács-fordítókkal) és művészekkel is, ha máshogy nem is, hát kéziratok műveiken keresztül. Valószínű, hogy olvasta a francia királyi megrendelésre készült keleti munkák fordításainak kéziratait, és talán túlzás nélkül állíthatjuk, hogy merített is belőlük a *Törökországi levelek* megírásakor. Mikes egyéni rodostói irodalmi munkásságát – a legújabb kutatások eredményei alapján – egyik másik rodostói magyar emigráns utóda, François de Tott francia diplomata közremű-

Sait Rüstem Rákóczi-szobra a rodostói Béke és szabadság parkban (F. Tóth Tibor felvétele)

ködésével a konstantinápolyi francia követség segítségével sikerült megmenteni.

A száműzött Rákóczi fejedelem életének ellentmondásokról sem mentes utolsó szakaszában gyakorlatilag kényszerpályán mozgott. E korszak az európai történelem nagy fordulópontjának tekinthető, amelyben két olyan nagyhatalom látványos hanyatlását figyelhetjük meg, amelyekre Rákóczi támaszkodhatott. Egyrészt XIV. Lajos halálával (1715) véget ér az európai francia hegemonia, másrészt pedig a pozsareváci békével (1718), amelynek köszönhetően a teljes történelmi Magyarország területén megszűnt a török hódoltság, az Oszmán Birodalom is súlyos vereséget szenvedett. Ennek köszönhetően Rákóczi 1717-es döntésével látszólag szabadon és logikusan választott, ám a magyar függetlenségi mozgalmak lehetőségei ekkorra már minimálisra csökkentek. Így a kényszerpályán mozgó fejedelem hűséges kísérelével igen szorult

helyzetbe került, amelyből egyenesen következett a rodostói végállomás. Politikai szempontból természetesen ez a bukást jelentette, ugyanakkor a Rákóczi-emigráció mérlege ennél jóval pozitívabb képet mutat. Az emigráns magyarok utazásaik során megismerkedtek a kor eszméáramlataival, és azokat, igaz jelentős késéssel, de a magyar szellemi élet felé is közvetítették. Másrésztől Rákóczi és hűsége

követői – köztük a krónikás Mikés Kelemen – egy számukra teljesen új, mai szóval multikulturális környezetben hoztak létre maradandó vallási, irodalmi és kulturális értéket, amelyek üzenete napjainkig szól.

Kulcsszavak: *II. Rákóczi Ferenc, Rodostó, Mikés Kelemen, emigráció, Törökország, diplomáciatörténet.*

IRODALOM

Köpeczi Béla (1991): *A bujdosó Rákóczi*. Budapest: Akadémiai Kiadó

Mikés Kelemen (1988): *Törökországi levelek – Mulatságos napok*. (szerk. Veress Dániel) Bukarest: Kriterion Könyvkiadó

Saint-Simon herceg (1987): *Emlékinatai*. (Vál., ford. és szerk. Réz Pál) Budapest: Európa Könyvkiadó

Szekfű Gyula (1913): *A száműzött Rákóczi*. Budapest: MTA • <http://mek.oszk.hu/06600/06601/06601.pdf>

Szekfű Gyula (1916): *Mit vétettem én? Ki gyalázta Rákóczit?* Budapest: Dick Manó kiadása

Tóth Ferenc (2000): *Ascension sociale et identité nationale*. Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ

Tóth Ferenc (2016): *A bujdosó Rákóczi*. Budapest: Kossuth Kiadó

Zachar József (1984): *Idegen hadakban*. (Nemzet és Emlékezet) Budapest: Magvető Kiadó

Zolnai Béla (1927): *A janzenista Rákóczi*. (Széphalom Könyvtár 3) Szeged: Minerva • <http://tinyurl.com/yd6sax42>

SZEMLELETVÁLTÁS VAGY LEMARADÁS

Geges József Vasas Lívia

PhD, Ovidius InfoServices Co. Ltd. – igazgató
Simmelweis Egyetem Központi Könyvtár – oktató
ovidiusltd@mail.com

PhD, oktató,
Simmelweis Egyetem Központi Könyvtár
vasas.livia@szemmelweis-univ.hu

Bevezetés

Sokan és sokféle módon elemezték már a könyvtárak megváltozott szerepét, melyet a növekvő információmennyiség feldolgozásának feladata kényszerített rájuk. A szerteágazó vizsgálatok mellett azonban természetszerű, hogy számos tényező teljesen intakt maradt, mert valójában ezek állandóságában rejlik a könyvtárak évszázadokon át tartó fennmaradásának biztosítéka. A könyvtárakra minden időben úgy tekintettek, mint az értékteremtő emberi tudás dokumentumainak megőrzőire, és ez ma sincs másként. Az ún. *alapfeladatok* szilárd bázisát képezik a mai intézményrendszernek, amely garancia a könyvtárak fennmaradására akkor is, ha szolgáltatásaik jellege, tartalma gyökeresen átalakul.

Nem kívánunk elemezni olyan könyvtár-történeti folyamatokat és jelenségeket, amelyek a 21. század információs társadalmának gyors fejlődésére adott válaszok vagy reakciók, még akkor sem, ha azok komoly strukturális átalakulással vagy a könyvtári szolgáltatásokat gyökeresen érintő változásokkal jártak. Látjuk, hogy az óriási átalakulás részben természetszerű, részben a könyvtárak külső hatásokra mutatott önreflexiója, hisz pár évtizeddel ezelőtt aligha lehetett megjósolni például az internet megjelenése és szélesebb penetráció-

ja nyomán bekövetkezett változások mélységét, trendjét, intenzitását. Annak ellenére, hogy műszaki-, technológiai fejlődés generálta társadalmi átalakulás – mint a történelem során szinte mindig – lassabban megy végbe, az intézményrendszer pedig még ennél is később változik, a társadalmi felépítmény átalakulása sokkal gyorsabb lefolyású, mint pár évtizeddel ezelőtt. A felgyorsult folyamat kedvez az új innovatív ötletek és módszerek bevezetésének, de kevesebb idő marad a rendszerek tesztelésére. A könyvtárak, különösképpen az egyetemi és szakkönyvtárak esetében a számítástechnika nemcsak az ún. *könyvtári, könyvtár-technológiai* munkafolyamatokat gyorsította fel, de gyökeresen megváltoztatta a szolgáltatásokat – köztük a szaktájékoztatót – mint ősidők óta jelenlévő alapfeladatokat.

A könyvtárak a társadalmi felépítmény funkcionáló részei, ezért nem hagyhatók figyelmen kívül egyéb társadalomfejlődési folyamatok sem, melyek hatása a felgyorsult életritmus és főképp a valós idejű kommunikációnak köszönhetően szinte azonnal éreztetik hatásukat. A tudományos és technikai forradalom mellett a gazdasági és társadalmi átalakuláson keresztül az interkulturális környezet formálódása is erőteljesebb. Túlzottan leegyszerűsítve a jelenséget és a folyamatokat, azt mondhatjuk, hogy ez maga a globalizáció, megjegyezve, hogy annak csupán többé-ke-